

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนด้วยหลักอุโบสถศีลและสัปปุริสธรรม
หมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น
**Solving Household Economic Problems According to the
Principles of Eight Precepts and Sappurisdhamma
of Banphou People Phralab District
Khonkaen Province**

อลีนา ลีอานันต์ศักดิ์ศิริ¹ และ โสวิทย์ บำรุงภักดิ์²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}

Aleena Leeanansaksiri¹ and Sowit Bamrungphak²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus, Thailand^{1,2}

Corresponding Author, Email: Thong.tu@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น และ 2) เพื่อบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่นการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 30 คน และ 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์แบบอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า บ้านผือเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นติดกับเขตเทศบาลนครขอนแก่น ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากสภาพของภูมิประเทศและประชากรที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนอยู่ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ปัญหารายรับที่ไม่เพียงพอ 2) ปัญหารายจ่ายที่ไม่สมดุลกับการดำรงชีวิต 3) ปัญหาหนี้สิน

* วันที่รับบทความ: 18 กุมภาพันธ์ 2562; วันที่แก้ไขบทความ 20 มิถุนายน 2562; วันที่ตอบรับบทความ: 24 มิถุนายน 2562

Received: February 18, 2019; Revised: June 20, 2019; Accepted: June 24, 2019

ที่เกิดจากการกู้ยืมและการดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมสมัยใหม่ และ 4) ปัญหาการเก็บออมเงินในชีวิตประจำวันที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ

การบูรณาการหลักศีล และธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น โดยจัดการบูรณาการเป็น 3 ระดับ เริ่มต้นจากการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชน ระดับที่สองเป็นการขอความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์เพื่อเป็นผู้นำในการฝึกอบรมศีลและธรรมแก่ชาวบ้านผือ ระดับที่สาม เป็นการแสดงบทบาทของผู้นำชุมชนทุกฝ่ายโดยชี้ให้เห็นแนวทางการแก้ปัญหา การบรรเทา การส่งเสริมศักยภาพผ่านหลักอุโบสถศีล และหลักสัปปริสธรรมเพื่อให้ชาวบ้านได้มีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน ผลที่ได้รับ คือ 1) รายรับเพิ่มขึ้น 2) รายจ่ายลดลงอย่างมีแบบแผน 3) มองเห็นโทษของการเป็นหนี้ 4) สามารถจัดสรรเงินออมได้มากขึ้น

คำสำคัญ: การแก้ปัญหา; เศรษฐกิจครัวเรือน; หลักอุโบสถศีลและสัปปริสธรรม

Abstract

The aims of this qualitative research were: 1) to study the condition of household economic problems of Ban Phou village, Phralap sub-district, KhonKaen; 2) to integrate the principles of eight precepts and sappurisadhamma to solve such problems of the village. This qualitative research has its tools as 1) in-depth interview form and the data were collected by interviewing 30 key informants and 2) participatory observation and analyzed by deductive-method descriptive analysis.

The research results were found that Ban Phou is a village with a large population living close to KhonKaen Municipality. The majority of the population is agricultural workers. Due to the conditions of the terrain, it causes 4 household economic problems for the population, namely: 1) inadequate revenue; 2) unbalanced expenses in living; 3) debt from borrowing and living according to modern society; 4) problems of saving money in daily life that has more expenses than income.

Integration of the principles of eight precepts and sappurisadhamma in order to solve the economic problems of the villagers of Ban Phou villagers, Khon Kaen can be done in three levels starting with promoting community-driven organizations; the second level is to request the continuous support from monks to be leaders in training the principles of eight precepts and sappurisadhamma for the people of Ban Phou. The third level is to show the role of community leaders in every department by pointing out ways to solve problems, alleviate and promote potentials through the Eight precepts

(uposatha-sīla) and Sappurisdhamma (Dhamma, qualities of a good man; virtues of a gentleman) in order for the villagers to have a pattern of living that promotes economic status at the same time. The results of this are: 1) more income 2) expenditure decreases with the pattern 3) awareness of debt disadvantage and 4) more savings and allocation.

Keywords: Problem Solution; Household Economy; Eight Precepts and Sappurisdhamma

บทนำ

ภาคครัวเรือนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ โดยในทางเศรษฐศาสตร์นั้น ครัวเรือนมีบทบาทที่สำคัญสองประการบทบาทแรก คือ การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตชนิดต่างๆ เช่น แรงงาน ที่ดินและทุน โดยครัวเรือนทำหน้าที่ขายปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้หน่วยธุรกิจใช้ในการผลิตสินค้าและบริการที่ผลิตโดยหน่วยธุรกิจ บทบาททั้งสองของครัวเรือนนี้ ทำให้การศึกษาพฤติกรรมของครัวเรือนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำความเข้าใจระบบเศรษฐกิจโดยรวม กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ของครัวเรือน มีทั้งการประกอบอาชีพ การบริโภค การออม การลงทุนหรือการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมของครัวเรือนในกิจกรรมดังกล่าวล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสภาพทางการเงินของครัวเรือนจึงไม่น่าแปลกใจว่าการเงินภาคครัวเรือนนั้นได้รับความสนใจอย่างมากทั้งในวงวิชาการและการกำหนดนโยบาย ซึ่งในมุมมองของการพัฒนาเศรษฐกิจ การเข้าถึงบริการทางการเงินของครัวเรือนสามารถนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นอันนำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การลดความเหลื่อมล้ำและการบรรเทาความยากจนของครัวเรือน (Krichlert Samphantharak and Verachat Kilenthong, 2010 : 2)

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2508) จนถึงฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะแต่ในด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก (Chaiwat Norrat, 2002 : 50) แม้ผลที่ตามมาในระยะแรกพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านความเจริญในโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ อย่างมาก มีถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา มีเครื่องมือเครื่องใช้จากเทคโนโลยีที่ทันสมัยจนคนส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าประเทศไทยได้พัฒนามาถูกทางแล้ว เพราะกำลังก้าวไปสู่ความเจริญเหมือนประเทศทางตะวันตก ทว่าความเจริญดังกล่าวกลับมีความเปราะบางขาดความสมดุลกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยรวมของประชากรในประเทศจึงทำให้มีปัญหาในด้านคุณธรรมจริยธรรม

ตามมาพร้อมกับการพัฒนาทางวัตถุ เช่น ยาเสพติด อาชญากรรม ความไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน

การเพิ่มขึ้นของอบายมุข โสเภณี โรคภัย การกดขี่แรงงาน การละเมิดสิทธิ การย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง การล่มสลายของสถาบันครอบครัว ตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (Phradhamapeedok, Pravet Vasri and Ekkawit Nathalang, 2001 : 65)

เมื่อพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เห็นว่าแม้ความเจริญทางด้านวัตถุและโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้านจะเกิดความพร้อมเพรียงขึ้นเป็นลำดับ สังคมในอดีตเป็นสังคมชนบทได้เริ่มเปลี่ยนสถานะเป็นสังคมเมืองพร้อมกับความเจริญที่รุดหน้า แต่คุณภาพชีวิตของชาวบ้านก็ยังคงย่ำอยู่กับที่ไม่ได้รับความสุขตามที่รัฐบาลมุ่งจัดสรรให้เพราะปัญหาหลักๆของชาวบ้านก็ยังคงอยู่เช่นเดิมในด้านรายรับ รายจ่าย หนี้สิน เงินออม โดยรายรับนั้นแม้ว่าจะได้รับเข้ามาแต่กลับไม่เพียงพอด้วยสาเหตุหลักที่เกิดจากการขาดทุนในการจำหน่ายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลาง สาเหตุนี้ทำท่วมซังเป็นเวลาหลายเดือน ปัญหาการฟิราบทำลายผลผลิตเสียหายและยังมีสาเหตุอื่นๆที่รัฐบาลรวมทั้งผู้นำหมู่บ้านยังไม่สามารถหาทางออกได้ ส่วนค่าใช้จ่ายก็มีรายจ่ายที่ตายตัวเช่นเดิมและมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเป็นลำดับส่งผลให้ต้องกู้ยืมแม้แต่การกู้ยืมระบบที่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงก็มีจำนวนไม่น้อยเช่นกันส่งผลต่อการออมของครัวเรือนที่ไม่สามารถเหลือเงินเก็บออมได้ (Kamheang Visootthangkool, 2009 : 165) โดยสรุปแล้วปัญหาหลักทั้ง 4 ด้าน ยังไม่สามารถเป็นไปตามแผนงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จริง ชาวบ้านต้องละถิ่นฐานบ้านเกิดเพื่อออกไปแสวงหาความร่ำรวยในทางเศรษฐกิจจึงยิ่งทำให้ห่างไกลจากความพอเพียง ดังที่ภาครัฐบาลพยายามส่งเสริมให้เกิดขึ้นในสังคมชนบท จากปัญหาที่กล่าวมาล้วนมีสาเหตุต่างๆเป็นส่วนประกอบให้เกิดขึ้น ซึ่งมีส่วนทำให้ชาวบ้านประสบในการปัญหาในชีวิตอย่างยากลำบาก แต่เมื่อกล่าวตามหลักทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่าสาเหตุมาจากคนไทยส่วนใหญ่เปิดอายตนะหรือเปิดการรับรู้สิ่งที่มากระทบตื้นหรือกระทบอยู่เสมอๆ เมื่อเปิดอายตนะรับมากจึงเป็นเหตุให้มีการแสวงหาสิ่งสนองความต้องการทางตา ทางหู ทางลิ้น เป็นต้น เมื่อสนองมากก็ยิ่งเสียค่าใช้จ่ายมากซึ่งมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือนโดยไม่รู้ตัว (Sowit Bamrungphak, 2015 : 295-303)

ประชากรหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เป็นอีกหนึ่งชุมชนตัวอย่างที่กำลังประสบปัญหาขาดความสมดุลในการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม โดยสภาพทั่วไป

ของชาวบ้านมีความเป็นอยู่ในฐานะยากจนเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาโดยตลอดสืบเนื่องตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีปัญหาหลัก 4 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านรายรับที่ไม่พอเพียงกับรายจ่าย 2) ด้านรายจ่ายที่ไม่สมดุลกับการดำรงชีวิต
- 3) ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมและการดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมสมัยใหม่ และ
- 4) ปัญหาการเก็บออมเงินในชีวิตประจำวันที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ

สำหรับด้านรายรับนั้นต้องเกิดจากหลายๆกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ เช่น กิจกรรมการผลิต กิจกรรมการกระจายผลผลิตและล้วนต้องใช้เงินทุนเพื่อผลิตอันก่อให้เกิดผลกำไรของเกษตรกรทั้งสิ้น ในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับทุกครัวเรือนล้วนมีค่าใช้จ่ายหลากหลายกิจกรรมขึ้นอยู่กับปัจจัยประการต่างๆของแต่ละครัวเรือน เช่น จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและสมาชิกทุกคนจะต้องมีการบริโภคอุปโภคเป็นพื้นฐานตามปกติ ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาบุตร ค่าใช้จ่ายเพื่อการดูแลสุขภาพการรักษาพยาบาลของสมาชิกในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายเงินความจำเป็นอันก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพร่างกายและจิตใจ ทั้งด้านการเสพติดสุราและอบายมุข การพนันขึ้นต่อทุกประเภทรวมทั้งยาเสพติดที่กำลังระบาดหนักสู่เยาวชนหมู่บ้านขณะนี้ ในด้านปัญหานี้สิน จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนของหมู่บ้านทำให้ทราบว่าในภาพรวมสถานะการเป็นหนี้เกิดขึ้นกับชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนหรือโดยประมาณ 98 เปอร์เซ็นต์ ของประชากรทั้งหมด และมีหนี้ทั้งในและนอกระบบแต่มีหนี้สินในระบบจำนวนมากว่าในภาพรวมสามารถชำระคืนได้ตามกำหนดเวลาแต่กลับส่งผลกระทบถึงในด้านการออมทรัพย์ของครัวเรือนซึ่งทำให้ครัวเรือนเกือบทั้งหมดไม่มีเงินออมสืบเนื่องมาจากจำเป็นจะต้องนำเงินรายรับที่มีอยู่ไปใช้จ่ายตามความจำเป็น รวมทั้งใช้หมุนเวียนเพื่อการประกอบอาชีพอีกทั้งนี้ต้องประหยัดทรัพย์เป็นอย่างมาก เรื่องเงินออมจึงเป็นเรื่องที่ห่างไกลจากความเป็นจริงแทบทุกครัวเรือน

จากปัญหาและข้อบกพร่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าการประยุกต์ใช้แนวคิดของพระพุทธศาสนาในฐานะพุทธเศรษฐศาสตร์ทางเลือกจึงนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะบรรเทาความทุกข์นานัปการอันเกิดจากสาเหตุและสภาพปัญหาในประการต่างๆเพื่อให้เกิดการกระจายตัวของเศรษฐกิจลงสู่ระดับชุมชนครัวเรือนหลักของอุโบสถศีลและหลักสัปปริสธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติของชาวบ้านมาช้านานด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยมองว่าการศึกษาวิจัยคุณประโยชน์แห่งพุทธศาสนาโดยการอาศัยหลักศีลและธรรมที่

เกี่ยวของทางด้านเศรษฐกิจจึงมีความจำเป็นและมีนัยสำคัญอย่างมากต่อการแก้ไขปัญหาทั้งยังเป็นแนวทางส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น
- 2) เพื่อบูรณาการหลักอุบาสกศีลและสัปปุริสธรรมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อทำการวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชากรผู้มีภูมิลำเนาครัวเรือนอยู่ในเขตบ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) กำหนดจำนวน 30 คน ที่อยู่ในช่วงอายุ 15-80 ปี โดยแบ่งประชากรออกเป็น 5 กลุ่มอาชีพ ได้แก่ 1) เกษตรกร 2) รับจ้างทั่วไป 3) รับราชการ 4) ค้าขาย 5) ลูกจ้าง/พนักงานเอกชน

3. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ศีล ศีลในงานวิจัยนี้ หมายถึง หลักอุบาสกศีล ประกอบด้วยศีลข้อ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ศีลข้อ 2 เว้นจากการลักทรัพย์ ศีลข้อ 3 เว้นจากการประพฤติดิตพรมจรรย์ ศีลข้อ 4 เว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อ 5 เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ศีลข้อ 6 เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ศีลข้อ 7 เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรีที่ตบถรงดอกไม้ และลูบทาของหอม ศีลข้อ 8 เว้นจากการนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่

ธรรมหมายถึง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้านผือ ผู้วิจัยได้ระบุหลัก สัมปยุตธรรม และหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

สภาพปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึง รายจ่ายที่มากกว่ารายรับโดยรวม และคงอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อเนื่องยังไม่มีวิธีการแก้ไขที่ชัดเจน ก่อให้เกิดสภาพปัญหาต่างๆ ทั้งยังเป็นสาเหตุของปัญหาภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอีกประการ

เศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึง การหมุนเวียนทรัพย์สินภายในครัวเรือนโดยเริ่มต้นจากรายรับที่เข้ามา และเกิดรายจ่ายออกไปตามความจำเป็นของสมาชิกในครัวเรือน โดยรายรับรายจ่ายหมุนเวียนเป็นวงจรซ้ำซ้อน หากเกิดความไม่สมดุล สมาชิกจึงแสวงหาทรัพย์สินอีกทางหนึ่งด้วยการกู้ยืม เรียกว่าเป็นภาระหนี้สินที่ต้องชดใช้ตามวาระเวลา และโดยทั่วไปหลังจากแบ่งเป็นค่าใช้จ่าย และชำระหนี้สินแล้วสมาชิกยังไม่สามารถจัดสรรเพื่อออมทรัพย์ได้อย่างที่มุ่งหวัง

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตามหลักอุโบสถศีล และสัมปยุตธรรม มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างหมู่บ้านผือสรุปความได้ว่า มีปัญหาหลักทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่

1) ปัญหารายรับที่ไม่เพียงพอกับรายจ่าย เกิดขึ้นจากสาเหตุหลักๆ เช่น เกษตรกรมักถูกกดราคาผลผลิตจากพ่อค้าคนกลางภัยน้ำท่วม และนกพิราบคุกคามผลผลิตเสียหาย สำหรับอาชีพอื่นๆก็อยู่ลักษณะเดียวกันคือรายรับไม่พอเพียงต่อรายจ่ายจึงต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

2) ปัญหารายจ่ายที่ไม่สมดุลกับการดำรงชีวิต และไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ในทุกครัวเรือนต้องใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค แบ่งเป็นค่าลงทุนในการประกอบอาชีพ ค่ารักษาพยาบาลสมาชิกในครัวเรือน ค่าเล่าเรียนบุตร หลายครัวเรือนหลงใหลในวัตถุนิยมและปัญหาอันก่อให้เกิดการใช้จ่ายทรัพย์สินเกินความจำเป็น ได้แก่สุราและอบายมุขจนถึงขั้นยอมขายที่ดินไปบ้างก็มี

3) ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมและการดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมสมัยใหม่ โดยจุดประสงค์ของการกู้ยืมเงินเพื่อใช้ลงทุนในการประกอบอาชีพซึ่งแหล่งเงินกู้หลักๆ มี 2 รูปแบบ คือ 1. การกู้ยืมในระบบซึ่งเป็นสวัสดิการมาจากรัฐบาลจัดสรรให้ ได้แก่ 1) เงินกองทุนหมู่บ้าน 2) เงินกู้สหกรณ์เพื่อการเกษตรหนองหอย 3) ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส) 2. การกู้ยืมนอกระบบซึ่งเป็นธุรกิจเงินกู้ส่วนตัวของคนกลุ่มหนึ่งเพื่อต้องการผลตอบแทนคือดอกเบี้ยจากผู้กู้เป็นหลัก ได้แก่ 1) การกู้ยืมโดยมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน 2) การกู้ยืมโดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และความทันสมัยในปัจจุบันได้ดึงดูดคนให้ตกเป็นหนี้เพื่อเสพติดวัตถุนั้นอีกประการหนึ่ง

4) ปัญหาการออมเงินในชีวิตประจำวันที่มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ดังนั้นเงินเก็บออมจึงแทบไม่มีโอกาสได้เก็บสะสมเลยเพราะจะต้องนำมาเป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมด รวมทั้งหมุนเวียนเพื่อใช้หนี้สินและในบางครัวเรือนสามารถออมเงินได้มีแต่เป็นส่วนน้อย

2. การบูรณาการหลักอุโบสถศีลและสัปปุริสธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ จังหวัดขอนแก่นสรุปความได้ว่าชุมชนได้จัดการบูรณาการโดยแบ่งเป็น 3 ระดับ มีดังนี้

ระดับที่ 1 การบูรณาการส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรชุมชนควรบูรณาการร่วมกันระหว่างชุมชนผู้ประสบปัญหากับผู้นำชุมชนทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน พระสงฆ์ โดยใช้วิธีร่วมกันอภิปรายรับทราบปัญหาในด้านเศรษฐกิจครัวเรือน พร้อมทั้งค้นหาสาเหตุของปัญหาและระบุปัญหาร่วมกัน จากนั้นระบุนิเวศการแก้ไขปัญหตามหลักทางพระพุทธศาสนาาร่วมกัน

ระดับที่ 2 การบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์เพื่อปลูกฝังหลักอุโบสถศีลและสัปปุริสธรรมในชุมชน ผู้นำควรส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์ได้รับทราบปัญหาในด้านเศรษฐกิจครัวเรือนภายในชุมชน และมุ่งเน้นการอบรมศีลธรรมด้วยหลักอุโบสถศีลและสัปปุริสธรรม เพื่อให้ชุมชนได้รับความรู้ตามหลักทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปปรับใช้ต่อยอดเพื่อลดสภาพปัญหาดังกล่าวลงได้ ทั้งนี้ควรจัดกิจกรรมอบรมในวันพระรวมทั้งวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไปจนถึงทุกโอกาสที่เหมาะสม สำหรับวันพระนั้นเป็นการอบรมศีลธรรมตามปกติของทางวัดอยู่แล้วเพียงเพิ่มการเน้นย้ำให้ชุมชนได้เข้าใจกระจ่างชัดจนตระหนักต่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตนเองอย่างจริงจัง บทบาทของ

พระสงฆ์ควรมี ดังนี้ 1) วางแผนร่วมกับผู้นำชุมชน 2) เน้นการแก้ไขปัญหาด้วยการอบรมศีลธรรม 3) การบรรเทาปัญหา โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้นำอบรมศีลธรรมให้กับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักและเห็นทางออกของปัญหาตามแนวทางพระพุทธศาสนาจนสามารถนำไปปรับใช้เป็นแนวทางลดปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ระดับที่ 3 การบูรณาการบทบาทของผู้นำชุมชนในการอบรมแนวทางการประยุกต์หลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชน ควรมุ่งเน้นการช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบปัญหาด้วยการส่งเสริมให้ผู้นำมีบทบาทในการเสนอแนวทางการประยุกต์หลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักอุโบสถศีลและหลักสัปปุริสธรรมเข้ามาส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นได้เป็นลำดับ ด้วยการจัดกิจกรรมอบรมแนะแนวทางในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกับกิจกรรมการอบรมศีลธรรมของพระสงฆ์ เพื่อให้ผู้ประสบปัญหาได้ตระหนักเห็นคุณค่าตามหลักศีลและธรรมดังกล่าว โดยควรเน้นให้สามารถปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างจริงจัง ทั้งหมดนี้เพื่อมุ่งเสนอแนวทางแก้ปัญหาารายรับ รายจ่าย หนี้สินและการออมทรัพย์ที่ในเบื้องต้นชุมชนได้ร่วมกันนำเสนอต่อผู้นำในการระบุงปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนที่เกิดขึ้นอยู่ ณ ขณะนี้ บทบาทของผู้นำชุมชน ควรมีดังนี้ 1) วางแผนภายในกลุ่มของผู้นำและทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 2) แก้ไขปัญหาตามหลักอุโบสถศีลและหลักสัปปุริสธรรม 3) บรรเทาปัญหา ด้วยการสร้างขวัญกำลังใจ ให้คำแนะนำปรึกษาที่เหมาะสมพร้อมทั้งรับฟังปัญหาทั้งในขณะก่อน ระหว่างและหลังจากการปรับใช้กับเศรษฐกิจครัวเรือนตนเองของชุมชน รวมทั้งสามารถรับฟังความคิดเห็นคำตำหนิตติชมในการบริหารงานของผู้นำเพื่อที่จะนำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป 4) ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมอบรมพัฒนาทักษะ ความถนัด ความสามารถในการประกอบอาชีพเสริม รวมทั้งให้ความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองได้เพื่อพัฒนาเป็นอาชีพเสริม

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักศีลและธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวบ้านผือ ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น เพื่อวิเคราะห์ว่าหลักทางพระพุทธศาสนาทั้ง 2 นั้น สามารถประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาดัง 4 ด้านของเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนได้ ซึ่งผลที่ได้ต้องแสดงให้เห็นแนวโน้มที่จะสามารถลดทอนปัญหาดัง 4 ด้าน ลงได้ โดยตัวบ่งชี้ที่แสดง

ให้เห็นสภาพปัญหาต่างๆลดน้อยลงได้คือการมีรายได้มากขึ้น ค่าใช้จ่ายลดลง มีความสามารถในการชำระหนี้สินได้มากขึ้น และมีเงินออมมากขึ้นในขณะเดียวกันก็มีความสุขกับการประกอบอาชีพ และค้นหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ตามความสามารถของตนเอง

สำหรับด้านคุณประโยชน์ของหลักทั้งสองทางพระพุทธศาสนาสามารถแก้ปัญหา รวมทั้งบรรเทาและส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจครัวเรือนไปพร้อมกัน ส่งผลให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งมีความสอดคล้องกับ หลักพุทธเศรษฐศาสตร์จากหนังสือเรื่อง จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์) ของ อภิชัย พันธเสน Aphichai Phanthasen (2010 : 62) ที่กล่าวไว้ว่า “การแก้ปัญหาความยากจนสามารถแก้ความขัดสนจากการขาดแคลนปัจจัย 4 ซึ่งสามารถแก้ไขได้ง่ายแต่ควรมีวิธีการบริหารที่ชาญฉลาด ท้ายที่สุดการแก้ปัญหาความยากจนหรือความทุกข์ จึงไม่ใช่การใช้เงินหรือทรัพยากรเป็นหลักแต่ใช้การจัดการที่ชาญฉลาดคือปัญญาในการแก้ปัญหานั้นเอง” โดยกลุ่มตัวอย่างเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมอบรมศีลธรรมเพื่อประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตอันจะส่งผลดีต่อรายรับ ลดรายจ่ายลง และลดหนี้สินได้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชีวิตควรได้รับการพัฒนาให้มีแนวโน้มแห่งความสุขได้มากขึ้นตามแนวทางประยุกต์ใช้ตามหลักศีลธรรมดังกล่าว จะเห็นว่า ความสุขใจจึงมีความสำคัญมากกว่าทรัพย์ได้เช่นกัน สำหรับด้านรายจ่าย จากการประยุกต์ใช้หลักศีลธรรมดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดรายรับของกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้น ครัวเรือนจึงมีแนวโน้มจะสามารถใช้จ่าย และบริโภคปัจจัย 4 ได้มากขึ้นด้วย จึงสอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจากหนังสือเรื่อง พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ ของอภิชัย พันธเสน Aphichai Phanthasen (2001 : 10) ได้กล่าวไว้ว่า “กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้นมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การบริโภค การบริโภคเป็นการบำบัดหรือสนองความต้องการเพื่อให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุขแต่อย่างไรก็ตามที่สำคัญจะต้องบริโภคด้วยปัญญากำกับเสมอ การบริโภคทุกครั้งจะต้องอยู่ภายใต้การตัดสินใจของปัญญาเสมอ” ซึ่งให้เห็นว่าการบริโภคตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นต้องตระหนักถึงคุณค่าของการบริโภคทุกครั้งจะต้องตั้งตนอยู่ในความพอเพียงไม่หลงใหลกับค่านิยมทางวัตถุไม่ฟุ้งเฟ้อหรือฟุ้งเคื่องมากจนเกินไป

ในด้านหนี้สิน จากผลสรุปทำให้ทราบว่า การปฏิบัติตามขั้นตอนการประยุกต์หลักศีลธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้หนี้สินของกลุ่มตัวอย่างสามารถลดลงได้ และมีแนวโน้มจะลดลงจนหมดไปหากกลุ่มตัวอย่างมีวินัยกับตนเองไม่ย่อท้อจนเป็นวิถีปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้จึง

สอดคล้องกับ บทสรุปที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในช่วง 6 เดือนแรกของปี 2554 National Statistical Office (2011 : 7) ได้สรุปผลหนี้สินไว้ว่า “สภาวะการเป็นหนี้ส่วนใหญ่ครัวเรือนในประเทศไทยมีหนี้สินประเภทกู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากที่สุด รองลงมาเป็นหนี้สินที่นำมาใช้ในการใช้จ่ายเพื่อทำการเกษตรและใช้จ่ายในการทำธุรกิจ ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ โดยความสามารถในการชำระหนี้วิเคราะห์ได้จากความสามารถในการหารายได้แบบแผนการใช้จ่ายในครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เสถียรภาพการจ้างงาน การศึกษา อาชีพและจำนวนหนี้สินที่มีอยู่” จากข้อมูลสอดคล้องกับผลการวิจัยถึงปัญหาด้านภาระหนี้สินโดยเฉพาะปัจจัยด้านรายได้ที่เพิ่มขึ้นย่อมส่งผลให้หนี้สินลดลงได้ทั้งนี้สัมพันธ์กับงานวิจัยของ ฉัตรมณี กลางสวัสดิ์ Chatmanee Klangsawad (2009 : 5) ซึ่งทำวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการเงินของประชาชนที่จัดทำบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษาในเขตพื้นที่ ตำบลอ่างทอง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่อธิบายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการเงินของประชาชนที่จัดทำบัญชีครัวเรือน ย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนได้เพราะมีการวางแผนและการประมาณการในการใช้เงิน” ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความสามารถในการชำระหนี้สินที่มีวินัยและตรงเวลาทำให้ชาวบ้านมองเห็นภาพที่มาที่ไปของทั้งรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การออม อันเป็นระเบียบแบบแผนทั้งยังส่งเสริมกำลังใจมุ่งอริสราภาพจากหนี้สิน ยกย่องผู้ไม่มีหนี้ให้เป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนได้

ด้านเงินออม จากผลสรุป การปฏิบัติตามขั้นตอนการประยุกต์หลักศีลธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้รายจ่ายลดลงได้จนสามารถจัดสรรเป็นเงินออมได้มากขึ้น จะเห็นว่าคุณภาพชีวิตที่ดีย่อมต้องมีหลักประกันคือทุนทรัพย์ไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉินในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ ของคำแหง วิสุทธางกูร Khamhaeng Visuddhankoon (2009 : 247-269) ได้ทำวิจัย เรื่อง คุณประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชนบทอีสาน : การศึกษากรณีอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ได้อธิบายเรื่อง การออมและการประหยัดไว้ว่า “การอดออมในปัจจุบันเพื่อประโยชน์ของการใช้ที่มากกว่าในอนาคตเป็นการเพิ่มโอกาสของการใช้ทรัพยากรในอนาคต ซึ่งมีความหมายของการมีประโยชน์ส่วนตนแฝงอยู่ ทั้งนี้เพื่อลดการเบียดเบียนสิ่งอื่นๆรวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงจะเกิดความสุขควบคู่กันไป” จากผลสรุปการวิจัย กลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มจะสามารถมีเงินออมมากกว่าแต่ก่อนอย่างมั่นคง และต่อเนื่องได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

ความอดทนและการสร้างเสริมวินัยให้กับตนเองและสมาชิกในครัวเรือนทุกคนเช่นกัน
ทั้งหมดจึงสอดคล้องกับรายงานวิจัยดังกล่าวอันจะส่งผลต่อความมั่นคงของครัวเรือนใน
อนาคตและนำความสุขสู่ครัวเรือนได้ตามอัตรภาพอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ผู้นำควรส่งเสริมรายได้ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนโดยนำผลการศึกษาไป
เป็นพื้นฐานข้อมูลในการวางแผนบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพรวมทั้งส่งเสริมการ
ประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนเนื่องจากมักขาดทุนจากการจำหน่ายผลผลิตทางการ
เกษตรให้แก่พ่อค้าคนกลางสืบเนื่องเป็นระยะเวลาติดต่อกันหลายปี โดยเฉพาะควรให้ความรู้
ในเรื่องการกระจายผลผลิตสู่ผู้บริโภค ทั้งด้านความรู้ทั่วไปของการกระจายผลผลิตและการ
หยังจังหวะเวลาที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ราคาที่มีกำไรมากที่สุด โดยควรจัดกิจกรรมการให้
ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจง่าย รวมทั้งแนะนำอบรมวิธีการบริโภคที่อยู่ในระดับพอเพียง
และแสดงให้เห็นผลที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมเช่นกันเพื่อแสดงให้เห็นว่า การประหยัดทรัพย์ส่งผล
ดีต่อการดำเนินชีวิตได้เป็นที่แน่นอนอย่างไรบ้าง

1.2 ผู้นำควรส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนให้กับชุมชนด้วยการจัดอบรมให้
ความรู้แสดงวิธีการจัดทำและอธิบายให้เห็นถึงคุณประโยชน์ที่จะได้รับที่ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจ
ของครัวเรือนได้จริงและควรจัดเป็นมาตรการที่ทุกครัวเรือนจะต้องจัดทำขึ้นเพื่อผลประโยชน์
ของทุกๆครัวเรือน

1.3 รัฐบาลควรตระหนักเห็นปัญหาในเรื่องรายได้ของชุมชนและหามาตรการ
แก้ไขด้วยความจริงจังในปัญหาโดยเฉพาะปัญหาภัยน้ำท่วมที่มักเกิดขึ้นโดยไม่มีสัญญาณ
เตือนล่วงหน้าได้ก่อน รวมทั้งภัยธรรมชาติทุกด้านและเมื่อเกิดขึ้นแล้วควรมีงบประมาณ
ช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบปัญหาให้ทั่วถึงทั้งนี้ควรเน้นการให้ความรู้ในเรื่องนั้นๆระบบให้
มากและชี้ให้เห็นโทษที่ชัดเจน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสออมเงินได้มากขึ้นจน
กลายเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้มากขึ้นเรื่อยๆ

1.4 ส่งเสริมให้ประชากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพัฒนาชุมชน
โดยเสนอปัญหา ความต้องการของชุมชนสามารถเสนอข้อบกพร่องในการทำงานของฝ่าย

บริหารชุมชนได้ เพื่อฝ่ายผู้บริหารชุมชนจะได้นำข้อมูลไปปรับแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องตามความเหมาะสมเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนและทุกฝ่ายนั่นเอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการปฏิบัติตามหลักอโศกศีลที่ส่งเสริมพัฒนาสมาธิอันมีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนหรือระดับชุมชนในชนบทอีสาน ซึ่งจะทำให้แนวทางของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมีความชัดเจนขึ้น

2.2 ควรศึกษาอโศกศีลในแง่มุมต่างๆนอกเหนือจากการส่งเสริม เช่น ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีลและการกระทำผิดศีลอันจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทุกๆด้าน เป็นต้น

2.3 ควรศึกษาประสิทธิภาพในการประยุกต์หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารจัดการระดับชุมชนเพื่อเป็นการขยายสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักธรรมที่นำมาประยุกต์เข้ากับหลักเศรษฐศาสตร์ออกสู่สังคมให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนแทนที่จะมุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตนเพียงอย่างเดียว

2.4 ควรศึกษาหลักสัปปุริสธรรมต่อการประยุกต์กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมชนบท เนื่องจากแต่เดิมนั้นสังคมชนบทถือเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงโดยแท้ แต่ปัจจุบันมักเอนเอียงไปสู่สังคมวัตถุนิยมเช่นเดียวกับสังคมเมืองจึงทำให้คำว่าพอเพียงหายไปจากสังคมชนบททั้งที่ยังคงสภาพความยากจนอยู่

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ทราบผลการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนตามหลักศีลและธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลลัพธ์ในเชิงบวก และเมื่อพิจารณาแล้วคาดว่าจะสามารถนำเสนอผลที่ได้เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ ดังนี้

1. ในระบบการเรียนการสอนในสังคมไทย ครูสามารถสอนวิชาพระพุทธศาสนาในรูปแบบการประยุกต์หลักศีล และธรรมกับระบบเศรษฐกิจของทุกครัวเรือน โดยใช้ให้เห็นแนวทางที่ชัดเจน และเน้นให้เห็นคุณประโยชน์อีกด้านที่มีใช้เพียงเพื่อส่งสมบุญกุศลเท่านั้น

2. ด้านการวิเคราะห์ การประเมินสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวันตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ นั้นมีความสำคัญที่ทุกคนสามารถนำไปใช้ได้กับทุกด้านในชีวิต เช่น การลงทุนประกอบอาชีพ การอุปโภคบริโภค การเลือกคบมิตรสหาย โดยสามารถเป็น

แนวทางให้ชีวิตได้ลดความเสี่ยงประการต่าง ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงต่อฐานะเศรษฐกิจ เพื่อความปลอดภัยทั้งต่อร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน ได้มากที่สุด

3. ด้านการพัฒนาตนเอง ทุกคนสามารถฝึกฝนให้รู้จักพิจารณาศึกษาดูความล้มเหลวจากการประกอบอาชีพ เพื่อหาสาเหตุข้อบกพร่องนั้น เพื่อจะใช้ความผิดพลาดเป็นข้อปรับปรุงแก้ไขให้เป็นแนวทางใหม่ที่น่าไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด ทั้งนี้ยังสามารถประยุกต์ใช้กับด้านอื่นๆ ของชีวิตได้ด้วย

4. ผู้นำได้รับองค์ความรู้ในการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ให้เป็นวิถีปฏิบัติได้จริงในชุมชนผู้ประสบปัญหา โดยอาจจะประยุกต์ทั้งหมดหรือบางส่วน เช่น หลักอุโบสถศีลควรประยุกต์ทั้งหมด และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็นำมาประยุกต์ในบางส่วนตามความเหมาะสม ซึ่งน่าจะได้ผลลัพธ์ที่ดี สามารถเปลี่ยนแปลงความคิด และทัศนคติของชุมชนจนสามารถเห็นผลได้จริง แม้ว่าอาจจะต้องใช้ระยะเวลาปฏิบัติพอสมควรก็ตาม

References

- Aphichai Phanthasen. (2001). *Buddhist economics: evolution, theory and application to various economics fields*. Amarin Printing: Bangkok.
- Aphichai Phanthasen. (2010). *The position of Buddhist economics and poverty (suffering)*. Bangkok: Openbooks Publishing.
- Chatmanee Klangsawad. (2009). *Changes in financial behavior of people who make household accounts Case studies in Ang Thong Subdistrict, Muang District, Kamphaeng Phet Province*. Research report. Phitsanulok: Naresuan University.
- Chaiwat Norrat. (2002). *Sufficient Economy and Civil Society : The Resulting Talking on Multibranch Between the National Institute*. Bangkok: Pharaphai Publishing.
- Khamhaeng Visuddhangkoon. (2009). The Usefulness of Buddhism in Enhancing the Economic Conditions of the Rural E-san Households: A Case Study of Muang District, KhonKaen Province. *Humanities and Social Sciences*, 34(1), 247-269.
- Krichlert Samphantharak and Verachat Kilenthong. (2010). *Database of Level's Household to Develop Economic and Social Knowledge*. Bangkok: Horkarnkarthai Publishing.
- National Statistical Office. (2011). Household Socio-Economic Survey 2011. Online. Retrieved January 2, 2019. from: http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/theme_2-7-3.html

- Phradhammapeedok, Pravet Vasri and Ekkawit Nathalang. (2001). *Culture of Talking at Yannavessakkarwan Temple*. Bangkok: Phakkathas Publishing.
- Sowit Bamrungphak. (2015). Dvara 6 : Sense-door The Science of Self-Knowledge. *Dhammathas Academic Journal*, 18 (3), 295-303.